

Godsdienst met of zonder LEF?

Pamflet van leerkrachten rooms-katholieke godsdienst

Terroristische aanslagen blijken vaak een aanleiding te zijn om de aandacht te vestigen op dubieuze ideologische en politieke agenda's. Zo beweerden Jerry Falwell en Pat Robertson, twee bekende Amerikaanse *evangelicals*, dat de terreur van 9/11 "een straf van God" was. Volgens hen zou de Amerikaanse samenleving namelijk te tolerant zijn tegenover mensen met een zogezegd zondige levenswijze, zoals "feministen, homo's en lesbiennes" (*dixit* Jerry Falwell, op 13 september 2001, in *The 700 Club*). Het risico op nieuwe uitbraken van oncontroleerbaar geweld zagen Falwell en Robertson vermeden als de door hen geïdentificeerde bronnen van sociale corrumpering zoveel mogelijk uit het openbare leven werden geëlimineerd.

Dichter bij huis maken de voorstanders van het vak LEF ("Levensbeschouwing, Ethiek, Filosofie") soms structureel gelijkaardige redeneringen. Onder andere journalist Joël De Ceulaer wil de huidige levensbeschouwelijke vakken op school vervangen door "één neutraal vak levensbeschouwing" – LEF dus –, liefst gegeven door "neutrale leraren". De lijken van de slachtoffers waren amper koud of De Ceulaer uitte zijn wens opnieuw naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*. Op de website van Knack (13 januari 2015) fulmineerde hij tegen een Vlaams onderwijsbeleid dat al te lang te tolerant zou zijn geweest tegenover zogezegde aantastingen van een "universele moraal". Volgens hem en zijn medestanders lijkt vooral de seculiere rationaliteit van die moraal onze samenleving te behoeden voor verder terroristisch onheil. De door De Ceulaer geïdentificeerde bedervers van de universele moraal moeten dan ook zoveel mogelijk worden geweerd, en al helemaal uit ons onderwijs. In het aangehaalde stuk voor Knack vroeg hij zich af "of het geen tijd wordt dat wij de levensbeschouwelijke koopliden uit onze scholen ranselen"?

Kortom, in het ene geval leidt ongehoorzaamheid aan de eisen van een zogenaamd universele godsdienstige Rede tot blind geweld, terwijl in het andere geval ongehoorzaamheid aan de eisen van een zogenaamd universele seculiere Rede tot dat geweld leidt. In beide gevallen zou het offer van de "ongehoorzamen" op het altaar van de verabsoluteerde Rede (met grote R, inderdaad) de vrede in de samenleving moeten vrijwaren.

Dat klinkt allemaal misschien grootsprakeriger dan het eigenlijk is, maar als "levensbeschouwelijke koopliden" van het vak rooms-katholieke godsdienst spiegelen wij graag even de stijl van wie ons uit de scholen wil "ranselen". Los daarvan zijn wij de aanhoudende insinuaties en valse aantijgingen omtrent ons vak (en onze persoon) simpelweg beu. Zelfs Donald Trump kan nog iets leren van de "fijnzinnigheid" waarmee Joël De Ceulaer een verband suggereert tussen de moorddadige aanval op Franse cartoonisten en leerkrachten levensbeschouwing. Wij gaan daar niet huilerig over doen, maar corrigeren wel graag enkele opvallende misvattingen die bekende voorstanders van LEF de afgelopen jaren over ons vak hebben gelanceerd (al dan niet moedwillig). Wij doen dat om een eerlijker dialoog mogelijk te maken tussen voorstanders van LEF en leerkrachten rooms-katholieke godsdienst.

Misvattingen

Patrick Loobuyck, zowat de architect van het vak LEF, is een van de kampioenen in de verspreiding van foutieve informatie over het vak rooms-katholieke godsdienst. Ofwel komt dat voort uit oprechte onwetendheid, ofwel uit een bewuste strategie. Valse Messiassen creëren altijd eerst een voorheen

onbestaand probleem om zich vervolgens als redders te profileren en een eigen ideologische agenda door te drukken. Alweer in een opiniestuk op de website van Knack (7-8 november 2015) schrijft Loobuyck bijvoorbeeld het volgende:

"Wie even de tijd neemt om de handboeken rooms-katholieke godsdienst te bekijken, ziet al snel dat religie en met name het christendom er zeer gefilterd wordt gepresenteerd. Enkel de positieve kanten worden belicht, maar dat godsdienst ook tot intolerantie en oorlog kan leiden, menselijke vrijheid kan fruiken, op erg gespannen voet staat met de huidige wetenschappelijke bevindingen, gendergelijkheid miskent, onderdrukkend kan zijn, etc., het wordt allemaal nauwelijks of niet gethematiseerd."

Het eerste het beste handboek rooms-katholieke godsdienst spreekt die bewering al tegen. In het leerboek *Caleidoscoop* voor het laatste jaar van het ASO wordt bijvoorbeeld een van de vier hoofdstukken gewijd aan de relatie tussen levensbeschouwelijke overtuigingen en politiek. Verschillende modellen van die relatie komen aan bod, met name ook die modellen die leiden tot onderdrukking van gelovigen, anders- of niet-gelovigen, vrouwen, homoseksuelen, etc. Er wordt daarbij onder andere stilgestaan bij verschillende interpretaties van de sharia. Een ander hoofdstuk gaat over de relatie tussen geloof en wetenschap. Loobuyck poneert dat godsdienst "op erg gespannen voet staat met de huidige wetenschappelijke bevindingen". Ook die visie komt expliciet aan bod in het boek, maar wordt natuurlijk niet voorgesteld als een "neutrale, onbetwifelbare waarheid".

Neutraliteit?

Je moet bij datgene waarnaar je kijkt betreffende levensbeschouwelijke zaken ook steeds laten zien met welke bril je kijkt, tenminste als je een totalitaire tendens in je denken wil vermijden. Als je jezelf en anderen wijsmaakt dat je geen bril opzet en dat je een "neutrale" positie vertegenwoordigt, dan ben je niet anders dan wie een rechtstreekse toegang tot een "goddelijk" standpunt denkt te bezitten. Zogezegd "neutrale" of "goddelijke" waarheden zijn zonder discussie aan te nemen, en leiden tot vormen van indoctrinatie door wie die waarheden in pacht claimt te hebben.

We kijken nooit bril-loos. Het kijken door een specifieke bril maakt niettemin een bepaald soort objectiviteit mogelijk: "Als we deze bril opzetten, zien we allemaal dit, als we die bril opzetten, zien we allemaal dat, etc." Vandaar dat examens filosofie objectiveerbaar zijn, hoewel ze over niet-neutrale standpunten gaan. Een wijsgerige antropoloog kan aan studenten bijvoorbeeld vragen om de bril van Kant op te zetten en om duidelijk te maken hoe "de mens" dan verschijnt (Kantiaans mensbeeld), of de bril van Freud en hoe "de mens" in dat geval wordt gekarakteriseerd (Freudiaans mensbeeld). Of een antwoord klopt, is objectief na te gaan door het werk van Kant en Freud te raadplegen. Een theologieprofessor kan dan weer vragen naar het verschil tussen het godsbeeld van bijvoorbeeld Jerry Falwell en Dietrich Bonhoeffer.

Caleidoscoop verbergt, zoals reeds bleek, de levensbeschouwelijke brillen niet, en laat onder andere zien welke opvattingen over de Bijbel leiden tot een conflict tussen godsdienst en moderne wetenschap, en welke niet. De katholieke priester Georges Lemaître (1894-1966), de vermaarde wetenschapper die de oerknaltheorie formuleerde, vat samen waarom het conflict tussen fundamentalisten en sommige atheïsten aangaande de verhouding tussen Bijbel en moderne natuurwetenschap eigenlijk vals is:

"Zodra je beseft dat de Bijbel geen wetenschappelijk leerboek pretendeert te zijn, verdwijnt de oude controverse tussen godsdienst en natuurwetenschap. De Bijbelse auteurs waren meer of minder verlicht – sommige meer dan andere – aangaande de vraag naar heil. Aangaande andere vragen waren ze even wijs of onwetend als hun generatiegenoten."

Kortom, de (mens)wetenschappelijke, theologische vraag op welke manier bijvoorbeeld het godsconcept uit het eerste scheppingsverhaal in Genesis "heil" kan betekenen voor de mens (met daarbij de taalkundige vraag hoe dat concept dan wordt uitgedrukt) is inderdaad anders dan de (natuur)wetenschappelijke vraag naar het ontstaan van het heelal.

Al het voorgaande is in principe natuurlijk oud nieuws voor wie, gelovig of niet, een studie religiewetenschappen of theologie achter de rug heeft. Loobuyck zelf zou beter moeten weten. Het is niet alleen verbazend hoe hij zich als godsdienstwetenschapper soms uitlaat over de verhouding tussen geloof en wetenschap, maar ook over de verhouding tussen geloof en ethiek. "Religie is wat mensen er willen van maken", twittert hij bijvoorbeeld op 5 mei 2018, als hij in een artikel uit De Morgen merkt hoe kardinaal Jozef De Kesel meer respect voor holebi's bepleit in de katholieke kerk. Respect voor holebi's is in de eerste plaats een ethische kwestie, en op dat vlak bestaat er pluraliteit in de katholieke kerk. Een meerderheid van Amerikaanse katholieken is bijvoorbeeld voorstander van een homohuwelijk. Zedenleer is te onderscheiden van geloofsvraagstukken. "Ethiek is wat mensen er willen van maken" zou dus een accuratere tweet zijn geweest.

Theologie

Een andere bekende lobbyist voor het vak LEF, Maarten Boudry, nemen we zijn soms ronduit dwaze beweringen over theologie en theologen minder kwalijk (hij is geen godsdienstwetenschapper), hoewel... Dat Boudry daarbij graag de man speelt in plaats van de bal, blijkt onder andere in een artikel voor De Standaard (28 februari 2017) als hij de volgende stelling inneemt:

"Het equivalent van een theoloog in de letteren is iemand die zich afvraagt waar 221B Baker Street precies lag, of die Midden-Aarde zoekt op de landkaart."

Het is vreemd dat wij die theologen niet hebben ontmoet in onze opleiding. "Soms was hij een echte teddybeer", schreef iemand eens over een dierbare overledene. Denkt Boudry echt dat professoren theologie geen onderscheid kunnen maken tussen de metaforische vorm van zulke teksten en de historische inhoud waarnaar ze willen verwijzen als het pakweg over de Jezusfiguur uit de evangeliën gaat? Je kan natuurlijk altijd op zoek gaan naar kwakzalvers, maar we vermoeden dat Boudry zich liever bezighoudt met het wetenschappelijk werk van academici uit bijvoorbeeld Leuven, Yale en Harvard. Als hij wil weten hoe de Bijbelinterpretatie door de eeuwen heen vorm heeft gekregen, kunnen we hem ook een lijvig document van de Pontificale Bijbelse Commissie aanraden: *The Interpretation of the Bible in the Church (Origins)*, 6 januari 1994). Hij zal dan merken dat de rooms-katholieke kerk een ruime waaier aan interpretatiewijzen erkent, maar niet de fundamentalistische (ontstaan in de moderne tijd).

Het zou ons niet verbazen dat Boudry die informatie ooit wel heeft gekregen op zijn middelbare school. Natuurlijk vergeten de meesten onder ons veel van wat we toen hebben geleerd. Kennis over de godsdienstoorlogen ten tijde van Reformatie en Contrareformatie is bijvoorbeeld niet gegarandeerd, zelfs niet als dat uitgebreid aan bod komt in de lessen geschiedenis en godsdienst. Dat ligt niet aan

onze collega's, daarvan zijn we overtuigd, maar misschien wel aan een algemener levensbeschouwelijk klimaat.

Spiritualiteit

In de samenleving heerst vaak een marktdenken en een prestatiegerichte nuttigheidslogica. Vakken als geschiedenis, godsdienst, esthetica en letterkunde zijn daardoor soms moeilijker te onderwijzen omdat ze niet onmiddellijk nuttig worden geacht. Met alle gevolgen van dien. Als bedrijfsleider heb je bijvoorbeeld geen grote literaire kennis nodig. Vandaar dat het talenonderwijs sinds enkele jaren focust op een instrumenteel segment "taalvaardigheid". Gevolg: leerlingen worden minder taalvaardig. Gaan we op dezelfde manier een beetje "aan levensbeschouwing doen", bij wijze van een persoonlijke ontspanning die nog altijd ten dienste staat van een prestatie maatschappij?

We hopen alvast dat het onderwijs de mens wil bevrijden tot een mens-zijn dat aandacht besteedt aan alle facetten van dat zijn (rationeel, wetenschappelijk, cultureel, historisch, sociaal, economisch, spiritueel, moreel, spelend, biologisch, erotisch enzovoort). Instrumentalisering van de menselijke leefwereld ten dienste van een "nuttigheidslogica" knecht de mens immers en geeft aanleiding tot frustraties, depressies en (gewelddadig) ressentiment. Dat uit zich soms in islamistische terreur. Het is goed om in die context een observatie van de Britse geheime dienst MI5 te overwegen, die de eerder aangehaalde suggestie van Joël De Ceulaer ontkracht (Jonas Slaats op de website van Knack, 21 maart 2017):

"Een van de interessantste bevindingen was... dat slechts weinig 'geradicaliseerden' in een devoot gezin opgroeiden. Meer nog, 'MI5 stelt dat er bewijs is dat een sterk ontwikkelde religieuze identiteit eigenlijk een beschermende factor is tegen gewelddadige radicalisering.'"

Kritisch gedragen godsdienstonderwijs exploreert oeroude, doch immer relevante spirituele bronnen. Het voedt een werkelijkheidsbenadering, zowel bij gelovigen als ongelovigen, die verder reikt dan een benadering vanuit allerlei (al dan niet aangeleerde) behoeftes. Een alcoholverslaafde die alleen zijn zin doet, blijft verslaafd en is dus niet werkelijk vrij, ook niet om anderen te benaderen. Zijn gebrek aan zelfrespect leidt tot een gebrek aan respect voor zijn medemensen. Anderen verschijnen uiteindelijk maar in zijn gezichtsveld voor zover hij die anderen nodig heeft in functie van zijn behoeftes, en hij kan dus niet geïnteresseerd zijn in die anderen omwille van henzelf.

In zekere zin leven we allemaal vaak op die manier. Spirituele geesten, onder wie grote wetenschappers en kunstenaars, getuigen echter in hun leven ook van een liefde en interesse voor de werkelijkheid omwille van de werkelijkheid zelf. Een liefde die niet manipulatief is, wil de werkelijkheid "laten zijn", in al haar aspecten.

Kennis komt in eerste instantie altijd voort uit openbaring, uit de ontmoeting met een werkelijkheid die zich "toont" en die nooit volledig te reduceren is tot een wetenschappelijke beschrijving. Fysicus Freeman John Dyson spreekt niet toevallig over wetenschap als over "een voortdurende verkenning van het mysterie". Je ontmoet bijvoorbeeld de werkelijkheid van een schilderij niet als je er alleen de meetbare informatie over geeft. En iemand die jouw vriend nooit heeft ontmoet, maar wel alle mogelijke wetenschappelijke informatie over hem heeft, kent jouw vriend daarom niet beter dan jij. Je mag dan wel die wetenschappelijke informatie niet hebben, je kent je vriend beter in de mate dat die zich eerlijk aan jou heeft geopenbaard.

Emancipatie

Het is onze overtuiging dat expliciet denken over een goddelijke werkelijkheid in termen van een niet-manipulatieve liefde zowel bij gelovigen als ongelovigen vormen van bevrijdende zelfkritiek mogelijk maakt. Het plaatst vraagtekens bij godsbeelden die eigenlijk menselijke projecties zijn van een ijdel verlangen naar macht. "Almacht" in de context van een liefde die manipulatie en controle weigert, betekent alvast iets anders dan het gewelddadige streven naar "totale controle". Ook ongelovigen kunnen zich kritisch laten bevragen door dat soort denkoefeningen. Religieuze geletterdheid ontsluit een boeiende wereld van eeuwen theologie door geniale denkers, in uiteenlopende religieuze tradities, ook als je de niet-manipulatieve liefde waarover die denkers het hebben niet als een goddelijke werkelijkheid beschouwt.

Kortom, in plaats van theologische vraagstukken volledig te privatiseren, moet het theologische gesprek op school onder andere nuanceren, twijfel en emancipatorische zelfkritiek mogelijk maken bij wie zich op een of andere manier angstvallig tracht af te sluiten van "andersdenkenden" (in een godsdienstige dan wel een seculiere ideologie).

Het godsdienstonderwijs wordt niet georganiseerd "om zieltjes te winnen". Het wil leerlingen aanleren hoe ze een constructieve dialoog kunnen voeren met en vanuit verschillende levensbeschouwelijke tradities. Dat wil niet zeggen dat ze met alle religieuze tradities een intensieve dialoog moeten aangaan, maar wel met enkele en in de mate van het mogelijke. De rooms-katholieke godsdienst is in dat opzicht een van de vertrekpunten, zeker geen eindstation. Een analogie met het taalonderwijs verduidelijkt misschien een en ander. Je leert op school een aantal talen, waardoor je tegelijk leert hoe een taal in elkaar zit en later hopelijk gemakkelijker nieuwe talen leert. Het is in ieder geval onmogelijk om alle talen van de wereld op een kwaliteitsvolle manier aan bod te laten komen in het middelbaar onderwijs. Onder andere de lessen Engels kunnen bijdragen tot een taal-overschrijdende literaire vaardigheid. Wie *verplicht* wordt om degelijke Engelstalige verhalen te lezen, kan uiteindelijk de *keuzevrijheid* verwerven om in het latere leven met literaire tradities aan de slag te gaan.

Wie nooit een (al dan niet door zichzelf) verplichte kritische en intensieve dialoog is aangegaan met een godsdienstige traditie, verwerft niet de vrijheid om later zelf die dialoog aan te gaan. Dat is de paradox. Hij zal misschien wel een boek lezen van Christopher Hitchens. Maar dat is een beetje zoals iemand die nooit biologie heeft gehad of nooit heeft kennisgemaakt met liefdespoëzie, die plots een boek leest over allerlei seksuele perversiteiten en daardoor denkt te weten wat de menselijke seksualiteitsbeleving inhoudt.

Het godsdienstonderwijs wil geen programmatische opvoeding tot burgerzin zijn, noch catechese. Het wil ook geen encyclopedisch overzicht zijn. Je hebt bijvoorbeeld eigenlijk niets gezegd als je vermeldt dat er zoiets bestaat als het dogma van de maagdelijke geboorte en je niet tegelijk hebt uitgelegd wat met dat dogma wordt bedoeld. Nogmaals, het godsdienstonderwijs wil leerlingen in staat stellen om zelf, in vrijheid, levensbeschouwelijke en ethische keuzes te maken, eerder dan die keuzes in hun plaats te maken; én het wil hen in staat stellen om in gesprek te gaan met religieuze tradities, voorbij de vooroordelen die hun daaromtrent al te vaak worden opgedrongen. Dat onderwijs wordt bij voorkeur georganiseerd door oprecht zoekende mensen die "hun kind" kennen en die bereid zijn om er ook een kritisch gesprek mee te voeren. Een godsdienstige traditie is niet louter een "object". Het is ook een "subject" dat zelf "spreekt" en meditatie over het concrete leven mede mogelijk maakt.

Bondgenootschap?

Wij vragen ons af in hoeverre een vak als LEF aan de vermelde betrachtingen van het godsdienstonderwijs tegemoetkomt en er een bijdrage aan levert. Wij vragen ons ook af waarom er de voorbije jaren zoveel misvattingen omtrent het hedendaagse godsdienstonderwijs zijn verspreid door de voorstanders van LEF. We zouden graag de leerplannen van LEF inkijken (als die er zouden zijn), zodat we misschien samen, als bondgenoten, verder kunnen nadenken over het levensbeschouwelijk onderwijs van de toekomst. Ook leerkrachten van vakken als geschiedenis, talen en esthetica kunnen deelnemen aan dat gesprek. Ten slotte hopen wij op een opener, eerlijker en directer dialoog van de voorstanders van LEF met de mensen uit het levensbeschouwelijke onderwijsveld. De redelijkheid van wederzijds respect mag het, wat ons betreft, halen van de idolatrie van deze of gene verabsoluteerde rationaliteit. Mogen we dat verwachten?

Erik Buys, godsdienstleraar Sint-Jozefscollege Aalst